Impact Factor-8575 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2022

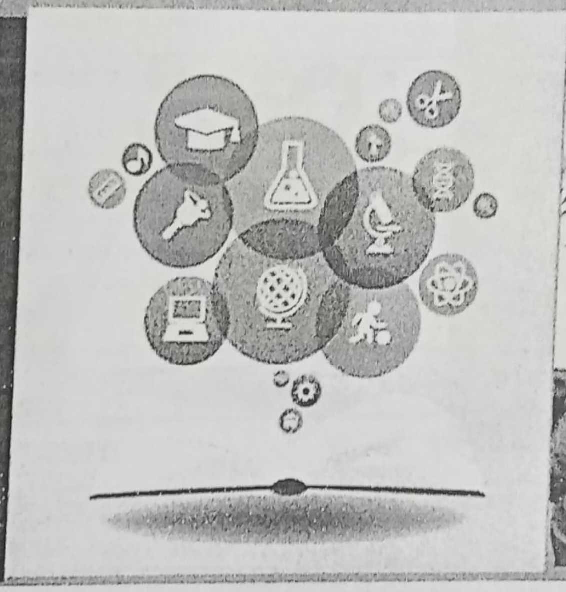

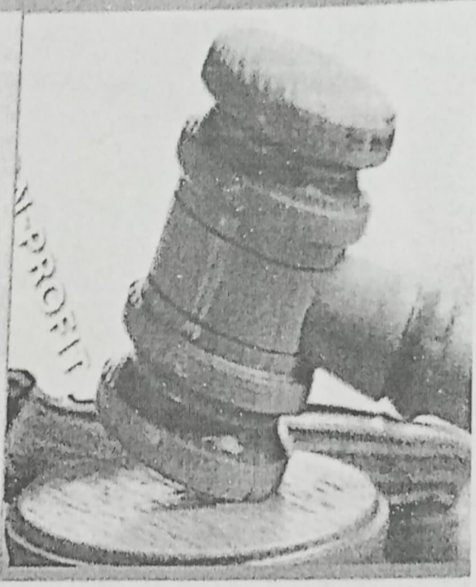

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli. Dist. Hingoli

B.Aadhar

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Shivaji College Hingoli Dist Hingoli

(SJIF) Impact Factor-8.575 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2022

ISSUE No- 345 (CCCXLV)

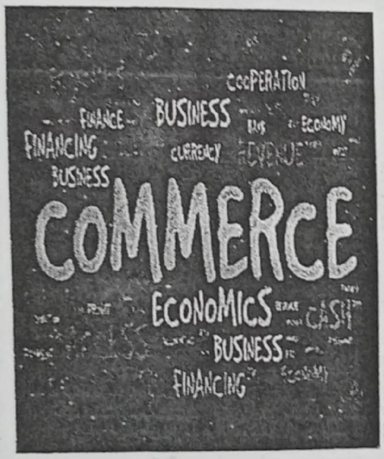

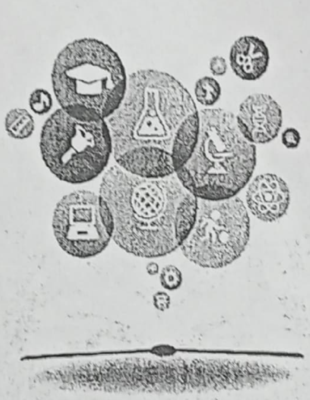

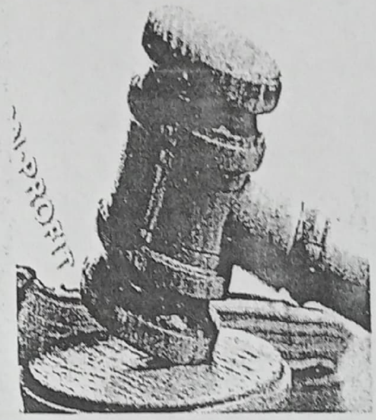

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe ArtsComm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli Dist. Hingoli

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575,Issue NO, 345 (CCCXLV)
ISSN : 2278-9308
March, 2022

19	दुरस्थ शिक्षणाची आव्हाने डॉ. श्री. प्रमोद हरीभाऊ पौनिकर	88
20	कथेची जेव्हा पटकथा होते:माध्यमांतर प्रक्रिया प्रा. डॉ. सायली योगेश आचार्य	94
21	जात आधारीत जनगणना प्रा. विजय गावंडे	99
22	सतुंलीत आहार आणि आरोग्य डॉ.अल्का दहीकर	102
23	मूल्याधिष्ठित शिक्षणाचे प्रणेते- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कु. वैशाली वैकुंठराव वानखडे	106
24	वृध्दांना उद्‌भवणाऱ्या शारीरिक, सामाजिक व आर्थिक समस्या डॉ. कैलाश वि. बिसांद्रे	108
25	अचलपूर शहर - अल्लाउद्दीन खिलजी आणि प्रशासकिय घडामोडी डॉ.ओमप्रकाश सा. बोवडे	115
26	महामारीचा इतिहास प्रा. डॉ. सुरेश कातळे	119
27	विद्येची देवता सरस्वती की सावित्री : एक शोध प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम	126
28	मराठी संत परंपरा आणि काव्य डॉ. गणेश चव्हाण	131
29	स्वातंत्र्य सेनानी योगीराज भणसाळीजींचे कार्य व कर्तृत्व मीना संतोषराव फुले	136
30	थोर शास्त्रज्ञ व विज्ञान लेखक डॉ. जयंत नारळीकर डॉ. मीनाक्षी देव (निमकर)	140
31	भारत चीन सीमा विवाद – एक राजनैतिक मंथन प्रा.राजेंद्र घोरपडे	144
32	अनुसूचित जाति बलई का लोकनाट्य : रासमंडल डॉ. सतीश पावड़े	148
33	भारतीय पुरूषप्रधान संस्कृती : एक चिंतन प्रा. अनिता पी. गणोरकर	152
34	समुद्रकिनाऱ्याची स्वच्छता प्रा. डॉ. लोकचंद बी. जाधव	155
35	वाढत्या लोकसंख्येचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम प्रा.संध्या आत्माराम इंगळे	159
36	Social media and library marketing and services: Is Facebook Tools used for Academic library problems and prospects. **Dr.Prashant S.Thakare**	162
37	Changing Statusof Marriage Institute in India **Dr. Hiralal K. Bhosale**	165
38	Teachers Training After Pandemic Need Of Time.... **Dr. Sandip Bhimrao Dongare**	169
39	महात्मा फुले यांचे सामाजिक योगदान डॉ सचिन ज होले ,	172
40	महाराष्ट्रातील धनगर जमातीची आर्थिक स्थिती व विकासाच्या समस्या प्रा.डॉ. सुखनंदन ढाले	176
41	Physico-Chemical Characterization of Farmland soil Samples of nearby Villages of Vijayapur Taluka, District Vijayapur, Karnataka India **Hullara Vinoda**	179

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli. Dist. Hingoli

Shivaji College
B.Aadhar
Dist. Hingoli, Hingoli

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, 345 (CCCXLV)
ISSN : 2278-9308
March, 2022

महाराष्ट्रातील धनगर जमातीची आर्थिक स्थिती व विकासाच्या समस्या

प्रा.डॉ. सुखनंदन ढाले
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख शिवाजी महाविद्यालय, हिंगोली
Email - dhalesu@gmail.com Mob - ९८२२६९८८९८

सारांश

आजच्या आधुनिक युगात धनगरांची बाह्य जगाशी ओळख होऊ लागली आहे. काही कुटुंबे काही कामधंद्यामुळे शहराकडे वळली. काही गावात स्थायिक झालीत. यामुळे काही प्रमाणात त्यांच्या राहणीमानात, आचार-विचारात, व्यवसायात बदल झालेला दिसून येतो. तरीही त्यांच्या जीवनातील यात्रा उत्सवाचे महत्व, नवसाचे महत्व, त्यांची उपवासाची धारणा यामध्ये बदल पडलेला दिसून येत नाही. धनगर समाजाची परंपरागत मानसिकता आजही मोठ्या प्रमाणात बदललेली दिसून येत नाही.

संज्ञा : धनगर, जाती-जमाती, आर्थिक स्थिती , विकास

धनगर जमात

भारतात अनेक जाती-जमाती निर्माण झाल्या आहेत, त्यापैकी धनगर ही एक आदिम जमात म्हणून संशोधनाने सिध्द झाली आहे. धनगर जमातीचा उल्लेख प्राचीन भारतीय साहित्य व लोककलामधून आलेला दिसतो. श.बा. जोशी यांनी 'मऱ्हाटी संस्कृती' या त्यांच्या ग्रंथात ऋग्वेद व अथर्व वेदात धनगर समाजाचा उल्लेख आढळतो असे लिहले आहे. भारताची प्राचीन संस्कृती म्हणजे सिंधु संस्कृतीतही मेंढ्यांचा उल्लेख पाहावयास मिळतो. गौतम बुध्दांच्या जातक कथांमध्ये मेंढा म्हणजे एडका याचा उल्लेख आलेला आहे. यावरुन मेषपालक धनगर समाज हा मूळ रहिवासी असावा असे दिसून येते.[1] महाराष्ट्रातील धनगर जमात ही मुळची महाराष्ट्राची रहिवासी आहे. महाराष्ट्रातील एक प्रमुख जमात म्हणून धनगरांचा उल्लेख केला जातो. ही जमात अनेक पोट जातीसह महाराष्ट्रात पसरलेली आहे. महाराष्ट्राच्या सामाजिक जीवनात या जमातीचे स्थान कनिष्ठ आहे. तसेच या जमातीने स्वत:ची संस्कृती आणि वेगळेपण जपून ठेवले आहे. धनगर जमातीच्या सामाजिक जीवनाचा अभ्यास करतांना असे दिसून येते की, धनगर जमातीच्या लोकजिवनात परंपरेने चालत आलेल्या रुढी, समजूती, परंपरा, आचार-विचार, धर्म, विधि, कर्मकांड, लोकभ्रम, लोकनाट्य, सण, उत्सव, धार्मिक श्रध्दास्थळे, देवदेवता, कुलदेवता, त्यांचे विधि, नवस, हुईक, सुंबरान जागरण, वाघ्यामुरळी ह्या परंपरा आजही चालू आहेत.[2] दऱ्याखोऱ्यात राहणारा धनगर आजही आपल्या पारंपारिक वेशभुषेत वावरतांना दिसतो. त्या व्यवसायाप्रती ती वेशभुषा संयुक्तीक वाटते. परंतु आधुनिक काळात शिक्षणामुळे ते समाजाच्या प्रवाहात आले. त्यांच्या राहणीमानात व विचारशैलीत वातावरणानूसार थोडा बदल झालेला दिसून येतो.

शोधनिबंध लेखनाचा उद्देश :

१. धनगर जमातीची आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करणे.
२. धनगर जमातीची आर्थिक विकासाच्या समस्या जाणून घेणे.

गृहितके :

१. महाराष्ट्रातील धनगर जमात आर्थिकदृष्टया मागास आहे.
२. धनगर जमातीची आर्थिक विकासाच्या अनेक समस्या आहेत.

धनगर समाजाची आर्थिक स्थिती

ज्या समाजात आर्थिक सुबत्ता असते तो समाज सर्व क्षेत्रात प्रगतीच्या मार्गावर असतो. आर्थिक सबलीकरणातून बरेच प्रश्न सुटत असतात. भारतात आर्थिक स्थितीचा आढावा घेतला तर, कमालीची आर्थिक विषमता पाहावयास मिळते. या देशात ९% उद्योग क्षत्रियांकडे आहेत. ९०% उद्योग वैश्यांकडे तर केवळ १% उद्योग शुद्र वर्गाकडे आहेत. भारतातील १५ टक्के उच्चवर्णीयांजवळ ८०% टक्के जमीन आहे तर ८० ते ८५% बहुजनाजवळ २०% जमीन आहे. या अनुषंगाने धनगर समाजाचे चित्र पाहिल्यास धनगर समाजात ०.१ टक्के श्रीमंत वर्ग आहे. धनगर समाजात सुमारे ९.९९ टक्के मध्यमवर्गीय आहेत. तर धनगर समाजात तिसऱ्या वर्गाची संख्या ९० टक्के आहे. हा वर्ग दारिद्ररेषेखाली अतिशय निकृष्ट जीवन जगत आहे. दुसऱ्यांच्या शेळ्या, गुरे यांची राखण करणे, दुसऱ्यांच्या रोजमजूरीला जाणे, श्रम करणे, रस्त्याच्या व इमारतीच्या बांधकामाची कामे करणे, रिक्षा चालविणे, हातगाडी चालविणे यासारखी कामे करुन आपले पोट भरतात. महाराष्ट्रातील धनगर समाजाची लोकसंख्या सुमारे एक कोटी आहे. त्यातील ०.०१ टक्के प्रमाणे एक हजार लोक श्रीमंत वर्गात, ९.९९ टक्के प्रमाणे १ लाख ९९ हजार मध्यमवर्गात आणि ९० टक्के प्रमाणे दारिद्र्यरेषेखाली जीवन जगणारा वर्ग ९० लाख एवढा आहे.[3] यावरुन धनगर समाजाची आर्थिक स्थिती ही कमालीची खालावलेली आहे.

धनगर जमातीचा मुळचा व्यवसाय म्हणजे शेळ्या-मेंढ्या पाळणे हा होय. मेंढ्यामुळेच धनगर अस्तित्वात आला हे कोणीही नाकारत नाही. बहुतेक धनगर मेंढ्या पाळणे आणि घोंगड्या विणण्याचा व्यवसाय करतात. पुरुष मंडळी दिवसभर शेळ्या-मेंढ्या रानावनात चारतात तर महिला मंडळी ही मेंढ्याच्या केसापासून घोंगडी बनविण्याचे काम करतात. मेंढ्या पाळून लोकर कातणे व त्या लोकरीपासून घोंगड्या तयार करणे व विकणे हा धनगर जमातीचा वंश परंपरागत मुख्य व्यवसाय आहे. गव

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli. Dist. Hingoli

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal | ISSN 2278-9308 March, 2022
Impact Factor (SJIF) - 8.575, Issue NO. 345 (CCCXLV)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli. Dist. Hingoli

धनगर जमातीचा मुळ व्यवसाय हा शेळ्या-मेंढ्या पाळणे व त्याच्याशी निगडीत व्यवसाय करणे हा आहे. परंतु अलिकडच्या काळात या व्यवसायावर अनेक संकटे आलेली आहेत. गायरानाचे कमी होत चाललेले क्षेत्र, पडीत जमीनीचा उद्योगासाठी वापर करणे, यामुळे चराई क्षेत्र कमी झाले आहे. त्यात सरकारचे कायदे यामुळे मेंढ्या चारण्यासाठी कुरणे राहिली नाहीत. तसेच शेळ्या-मेंढ्या चारण्यासाठी गेले असता त्यांना त्रास देणे, त्यांच्या बायका-मुलींवर अत्याचार करणे या कारणामुळे हा व्यवसायही अधोगतीला आल्याचे दिसून येते. धनगर जमातीचे आर्थिदृष्ट्या मागासलेपण घालविण्यासाठी शासनाकडूनही काही ठोस प्रयत्न झाल्याचे दिसून येत नाहीत. धनगर समाजाचे अस्थिर जीवन, कमालीचे दारिद्र्य व मागासलेली मानसिकता यामुळे शिक्षणाचे प्रमाण कमी आहे. अलिकडच्या काळात शासनाने सक्तीचे व मोफत प्राथमिक शिक्षणाचे धोरण राबविल्यामुळे धनगर समाजातील शिक्षणाचे प्रमाण वाढलेले दिसून येते. परतु त्यांचे उच्च शिक्षणाचे व महिलांचे शिक्षणातील प्रमाण हे कमी अहे. ज्याप्रकारे आदिवासी समाजातील शिक्षणाचे प्रमाण वाढविण्यासाठी शासनाने विविध योजना राबविल्या, त्याचप्रमाणे धनगर समाजातील शिक्षणाचे प्रमाण वाढविण्यासाठी शासनाने विशेष प्रयत्न केले नाहीत.

संदर्भसूची:-

१) गवते, डॉ. ज्ञानेश्वर (२०११), धनगरांच्या लोकसाहित्यातील समाजदर्शन, औरंगाबाद, कैलास पब्लिकेशन, ११४.

२) येडेकर, शाम, (२०१३), मी धनगर, कोल्हापूर, राधिका एन्टरप्राईजेस, ३२२.

३) हिंगोली जिल्ह्यातील धनगर लोकांकडून मिळालेली माहिती.

४) गवते, डॉ. ज्ञानेश्वर (२०११), धनगरांच्या लोकसाहित्यातील समाजदर्शन, औरंगाबाद, कैलास पब्लिकेशन, ११७.

५) मराठवाड्यातील धनगरांच्या लोकजिवनाच्या निरीक्षणावरुन.

६) भुजाडे, होमेश (२००५), धनगर समाज आणि परिवर्तन, नागपुर, सुधीर ग्राफीक्स, ४८-४९.

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli. Dist. Hingoli